

الگوی امنیتی مناطق شکننده ژئوپلیتیکی

(خلیج فارس)

مؤلف:

علی فاطمی نسب

انتشارات دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران

۱۴۰۲

سرشناسه	فاطمی نسب، علی، ۱۳۵۳-
عنوان و نام پدیدآور	الگوی امنیتی مناطق شکننده ژئوپلیتیکی (خلیج فارس)/مؤلف علی فاطمی نسب.
مشخصات نشر	تهران: ارتش جمهوری اسلامی ایران، دانشگاه فرماندهی و ستاد، انتشارات دافوس، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری	۴۲۰ ص.: جدول (بخشی رنگی)، نمودار (بخشی رنگی)، نقشه (بخشی رنگی).
شابک	۳۴۵۰۰۰۰ ریال ۱-۵۷-۵۳۵۰-۶۲۲-۹۷۸:
وضعیت فهرست نویسی	فیا:
یادداشت	کتابنامه: ص. [۲۹۷]-۳۲۰.
موضوع	ایران -- روابط خارجی -- خلیج فارس، منطقه
	Iran -- Foreign relations -- Persian Gulf Region
	خلیج فارس، منطقه -- روابط خارجی -- ایران
	Persian Gulf Region -- Foreign relations -- Iran
شناسه افزوده	دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا. انتشارات دافوس
رده بندی کنگره	DSR۲۱۳۴:
رده بندی دیویی	۹۵۵/۳۲۷:
شماره کتابشناسی ملی	۹۳۸۰۸۹۸:
اطلاعات رکورد کتابشناسی	فیا:

عنوان: الگوی امنیتی مناطق شکننده ژئوپلیتیکی (خلیج فارس)

مؤلف: علی فاطمی نسب

صفحه آرای: حسین بیگدلی شاد

طرح روی جلد: میلاد فرهادی

ناشر: انتشارات دافوس

شمارگان: ۱۰۰۰

تعداد صفحه: ۴۲۰ص

تاریخ نشر: ۱۴۰۲

چاپ اول

چاپ و صحافی: مدیریت چاپ، انتشارات و فصلنامه دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا

قیمت: ۳۴۵۰۰۰۰ ریال

نشانی: تهران، میدان پاستور، خیابان دانشگاه جنگ، دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا، انتشارات دافوس

تلفن: ۶۶۴۱۴۱۹۱ - ۶۶۴۷۰۴۸۶ - ۲۱

مسئولیت صحت مطالب بر عهده مؤلف می باشد.

کلیه حقوق برای دافوس آجا محفوظ است. (نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است).

۱۲	پیشگفتار.....
۱۵	فصل اول مفهوم‌شناسی و اصطلاحات
۱۶	مفهوم‌شناسی (تعاریف و مفاهیم)
۱۶	مدل
۱۷	انواع مدل
۱۸	ژئوپلیتیک
۲۰	عوامل ژئوپلیتیک
۲۰	منطقه ژئوپلیتیکی
۲۳	جالش ژئوپلیتیک
۲۴	بسنرهای تهدیدزای ژئوپلیتیک
۲۴	علائق ژئوپلیتیک
۲۵	امنیت
۲۶	امنیت جمعی
۲۶	امنیت منطقه‌ای
۲۹	فصل دوم ژئوپلیتیک و نظریه‌های ژئوپلیتیکی
۳۰	بخش اول : پیشینه و سیر تحول ژئوپلیتیک
۳۳	عوامل ژئوپلیتیک
۳۴	عوامل ژئوپلیتیک طبیعی
۳۷	عوامل ژئوپلیتیک انسانی
۴۰	عوامل ژئوپلیتیک اقتصادی
۴۴	عوامل ژئوپلیتیک فرهنگی - اجتماعی
۴۶	عوامل ژئوپلیتیک سیاسی (داخلی و بین‌المللی)
۵۴	عوامل ژئوپلیتیک نظامی
۵۷	بخش دوم : نظریه‌های ژئوپلیتیکی
۵۷	نظریه تحول و تکامل منطقه ژئوپلیتیکی
۶۳	نظریه‌ی ژئوپلیتیک کوهن
۶۴	نظریه کالید عضایی (جغرافیایی) نظام‌های منطقه‌ای
۶۸	ساختار نظام جهانی ژئوپلیتیکی
۶۹	قلمروی ژئوپلیتیک
۷۱	جمع‌بندی نظریه‌های ژئوپلیتیک

فصل سوم امنیت و نظریه‌های امنیت	۷۵
بخش اول: بنیان‌های نظری امنیت	۷۶
دیدگاه لیبرالیستی	۸۷
دیدگاه سازمان‌گاری (تئوری انتقادی)	۹۳
بخش دوم منطقه و منطقه‌گرایی	۱۰۲
رویکردهای نظری درباره نظم‌های امنیتی	۱۰۳
تبارشناسی منطقه‌گرایی	۱۰۶
الگوهای چهارگانه امنیت منطقه‌ای	۱۱۵
انواع محیط‌های امنیت منطقه‌ای	۱۱۵
مجموعه امنیتی منطقه‌ای	۱۱۶
گونه‌شناسی الگوی رژیم امنیتی	۱۲۵
مدل رژیم‌های توافقی	۱۲۵
مدل امنیت مشترک	۱۲۶
مدل امنیت دسته‌جمعی	۱۲۸
مدل مشارکت برای امنیت منطقه‌ای	۱۳۱
مدل شوراها و همکاری در امنیت منطقه‌ای	۱۳۸
الگوی امنیتی موازنه قوا	۱۳۹
مدل بازدارندگی	۱۴۷
انواع الگوی امنیتی هزموتیک	۱۵۰
انواع رژیم‌های امنیتی	۱۵۸
رهیافت اقدامات اعتمادساز (CBM)	۱۶۱
اقدامات اعتماد و امنیت‌ساز (CSBM)	۱۶۳
ساختارهای امنیت منطقه‌ای	۱۶۶
نظام امنیت مشترک	۱۷۲
امنیت جامع	۱۷۴
اصول و مبانی سامانه امنیت منارکتی	۱۷۹
نگرش متعارض امنیتی بازیگران منطقه‌ای	۱۸۱
مطالعات امنیتی مکتب کینهاک	۱۸۱
نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای مانریتی برای مطالعات منطقه‌ای	۱۹۱
مناطق امنیتی	۱۹۶

پیشگفتار

دگرگونی‌های تشدید شونده سال‌های آغازین سده‌ی بیست و یکم فرصت نوینی را برای مطالعات امنیتی در سطح منطقه‌ای فراهم نموده است. پس از پایان جنگ سرد و قرار گرفتن جهان در دوران گذار از نظام دوقطبی به نظام نوین، مناطق ژئوپلیتیک جهان وضعیت‌های متفاوتی یافته‌اند. برخی مناطق مانند اسکاندیناوی، شرق آسیا و آمریکای شمالی به ثبات نسبی رسیده و در آرامش سیاسی، توسعه اقتصادی خود را طرح‌ریزی و پیگیری می‌کنند. برخی دیگر از مناطق دچار ناآرامی‌های مقطعی یا متناوب هستند مانند غرب آسیا و مرکز آفریقا و برخی دیگر هنوز به ثبات نسبی نرسیده و دوران گذار را طی می‌کنند. خلیج فارس و پیرامون آن از جمله مناطقی است که اغراق نیست اگر بگوییم قرن‌هاست دوران گذار را طی می‌کند و هنوز ثبات نسبی نیافته است. پس از خروج بریتانیا در دهه ۱۹۷۰ و درحالی‌که انتظار می‌رفت این منطقه با خروج قدرت‌های خارجی، استقلال و خودگردانی سیاسی خود را باز یابد، با حمله عراق به ایران و پس از آن به کویت، قدرت‌های خارجی را به منطقه کشاند و دگرگونی‌های بعدی همچنان آن‌ها را در این منطقه نگه داشت. اکنون وضعیت منطقه خلیج فارس به گونه‌ای است که عدم تعادل قدرت در آن آشکار است و قطب‌بندی‌های تشدید شونده‌ای در آن جریان دارد. با آن‌که دغدغه همه کشورهای پیرامونی امنیت و ثبات منطقه‌ای است، اما در مورد راه دستیابی به آن هیچ تفاهمی بین کشورها وجود ندارد و به نظر می‌رسد پیگیری راه‌های متناقض و متضاد، هرروز فاصله آن‌ها را از همدیگر بیشتر و زمینه برای واگرایی منطقه‌ای فراهم‌تر می‌کند.

فراتر، ایالات متحده آمریکا و دیگر قدرت‌های فرامنطقه‌ای تلاش زیادی برای طراحی الگوی امنیتی منطقه مطابق میل خود داشته‌اند و چون نظامات امنیتی طراحی‌شده توسط ایشان در راستای منافع کشورهای بزرگ و خارجی بوده است، جز پیامدهای منفی و ناامن‌تر شدن منطقه چیز دیگری به همراه نداشته است.

موقعیت جغرافیایی منطقه ژئوپلیتیک خلیج فارس به دلیل حساسیت جغرافیایی و دربرداشتن ذخایر عظیم نفت و گاز و تنگه ژئواستراتژیک هرمز تا آینده قابل پیش‌بینی، همچنان در کانون توجه قدرت‌های جهانی خواهد بود و مداخله آن‌ها به بهانه تأمین امنیت کم و بیش ادامه خواهد یافت. این منطقه در توازن اقتصادی، مالی و تجاری همه کشورهای صنعتی و کشورهای ساحلی منطقه نقش اساسی ایفا می‌کند و رشد روزافزون تقاضای انرژی در جهان، این منطقه را همچنان تا مدت‌ها در کانون توجه جهانی قرار خواهد داد. بدیهی است کشورهای منطقه باید با رویکردی نو به مسائل

منطقه‌ای برای طرح‌ریزی ترتیبات امنیتی پایدار تلاش کنند. جمهوری اسلامی ایران نیز همواره بر همکاری و مساعی جمعی و بومی تأکید کرده است.^{۲۰}

هر منطقه ژئوپلیتیکی ویژگی‌های خاص خود را دارد به‌نحوی که هویت آن منطقه را مشخص می‌کند. مهم‌ترین ویژگی امروز منطقه ژئوپلیتیکی خلیج فارس - در کنار هویت اسلامی مردم - وجود منابع و ذخایر عظیم نفت و گاز آن است که نظر کشورهای مختلف جهان از جمله کشورهای صنعتی و عمده مصرف‌کننده نفت و گاز را به خود جلب کرده است این ویژگی انرژی منطقه سبب مداخله بازیگران متعدد منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و شکل‌گیری ترتیبات امنیتی خاصی شده، که همه کشورهای منطقه خلیج فارس را در برنمی‌گیرد و این امر سبب تقابل کشورهای منطقه و تهدیدهای امنیتی شده است.

از طرفی کشورهایی که در مناطق مشترک ژئوپلیتیکی قرار دارند با تشکیل سازمان‌های منطقه‌ای، اتحادیه‌ها و ترتیبات امنیتی، سعی در حفظ امنیت ملی و منافع خود در پیوند با کشورهای هم‌جوار دارند. شکل‌گیری ترتیبات امنیتی زمینه را برای همیاری و مشارکت منطقه‌ای به منظور حفظ امنیت منطقه و در نتیجه امنیت کشورهای منطقه فراهم می‌کند. کشورهای حوزه خلیج فارس نیز به دلیل هم‌جواری با پهنه آبی و سهم بودن در مسائل آن و داشتن اشتراکات جغرافیایی فراوان تشکیل یک "منطقه ژئوپلیتیکی" را می‌دهند، درواقع خلیج فارس نشان‌دهنده الگوی یگانه‌ای از یک منطقه ژئوپلیتیک می‌باشد که دربرگیرنده ملت‌هایی است که از نظر فرهنگی تفاوت‌هایی دارند، ولی از جنبه‌های سیاسی و اقتصادی از شباهت‌هایی نیز برخوردارند. اما این منطقه تحت تأثیر حساسیت‌های ژئوپلیتیکی، موردتوجه و مداخله قدرت‌های فرامنطقه‌ای از جمله ایالات متحده آمریکا است. این مداخلات سبب تغییراتی در ترتیبات امنیتی منطقه شده و آن را به یکی از مهم‌ترین کانون‌های بحران و منازعه در جهان امروز تبدیل کرده است. عموماً دو نوع نگاه بیرونی و نگاه درونی به امنیت خلیج فارس وجود دارد: در نگاه بیرونی عناصر و مؤلفه‌های خارج از منطقه هستند که امنیت خلیج فارس را تعریف و بازتعریف می‌کنند. ولی در نگاه درونی این مناسبات داخلی بین کشورهای منطقه خلیج فارس است که امنیت را تعریف می‌کند به بیانی دیگر امنیت برون‌زا در خلیج فارس تابعی از نیازها و ملاحظات امنیتی کشورهای خارج از این محدوده جغرافیایی فرض می‌شود درحالی‌که امنیت درون‌زا در خلیج فارس برآمده از نیازها، ملاحظات و معادلات امنیتی کشورهای این منطقه است.

همچنین روابط بین کشورهای این منطقه روابطی چندبعدی و پیچیده محسوب می‌شود. در جنوب خلیج فارس، کشورهای عرب عضو شورای همکاری خلیج فارس قرار دارند. آن‌ها به دلیل برخورداری از منابع عظیم نفت و دستیابی به ثروت فراوان، دو دهه اخیر در عرصه نوسازی، گوی

سبقت را از دیگر کشورهای منطقه ربوده‌اند و در روابط با جمهوری اسلامی ایران هم وضعیت خاصی دارند. از یک سو، روابط خوب اقتصادی میان برخی از کشورهای این منطقه، پیوندهای آن‌ها را عمیق‌تر و مناسب‌شان را تقویت کرده است و از سوی دیگر، تنش میان این کشورها در چند دهه گذشته، با فراز و فرودهایی ادامه داشته است از جمله این تنش‌ها عبارت‌اند از:

۱. اتخاذ مواضع این کشورها در مخالفت با مواضع ایران در جنگ سوریه و حمایت سیاسی و مالی از گروه‌های تروریستی - تکفیری در سوریه و منطقه؛

۲. تلاش زیاد در جهت تضعیف محور مقاومت توسط برخی کشورها مانند عربستان و امارات متحده عربی؛

۳. ایجاد پیمان‌های نظامی دو یا چندجانبه بین آمریکا و برخی کشورهای این منطقه و خرید مبالغ هنگفت تسلیحات از آمریکا و سایر کشورهای غربی؛

۴. اختلاف مرزی این کشورها با یکدیگر؛

۵. عضویت تمامی این کشورها در شورای همکاری خلیج فارس (به غیر از ایران و عراق)

نظر باینکه این منطقه دربرگیرنده هشت کشور با وزن‌های ژئوپلیتیکی متفاوت است و کشورهای هر منطقه معمولاً به دنبال تأمین امنیت خود هستند، و این نیاز اصلی کشورها می‌تواند سبب گرایش آن‌ها به سمت ترئیبات امنیتی مشترک منطقه‌ای شود، اما این منطقه (خلیج فارس) به دلیل اهمیت جهانی و قرار گرفتن در هارتلند و بیضی انرژی تحت تأثیر عوامل دیگری نیز قرار دارد و برخلاف انتظار مناطق ژئوپلیتیکی، هنوز به کمال و عقلانیت ژئوپلیتیکی نرسیده است و در واقع عوامل واگرا بر عوامل همگرا غلبه داشته و منطقه شکننده‌ای را ایجاد نموده لذا محقق به دنبال ترسیم الگوی امنیتی بوده که شامل همه کشورهای منطقه خلیج فارس بوده و همه را دربرگیرد.